

KÁCSOR ZSOLT

A SZABAD NÉP SZEREPE A RÁKOSI-DIKTATÚRÁBAN

A totalitárius rendszerek elnyomó gépezetének egyik legfőbb fegyvere a tömegtájékoztató fölötti centralizált politikai ellenőrzés, a monopolizált sajtópropaganda alkalmazása. A „párt öklének” szerepét a Rákosi-féle kommunista diktatúrában az óriási példányszámban megjelentetett országos pártlap, a Szabad Nép töltötte be nagyjából 1947 (azaz a kommunista hatalomátvétel, a fordulat éve) és 1953 (Rákosi meggyengülése, Nagy Imre első hatalomra jutása) között. A lap kritikátlan, elfogult szellemben tömjénezte a kommunista rendszer eredményeit, elhallgatta vagy meghamisította a valós tényeket, és részt vett a párt által célpontba vett „belső ellenségek” – például Rajk László vagy Mindszenty bíboros – ellen indult lejárató, uszító hadjáratokban.

A rendszer elhivatott kiszolgálói közé tartoztak a kommunista párt hivatalos lapjának vezető munkatársai: Gimes Miklós, Kende Péter, Kornai János, Losonczy Géza, Méray Tibor, Tardos Tibor vagy Vásárhelyi Miklós. Bennük nem csupán az a közös, hogy fiatalon hithű, elszánt és meggyőződéses kommunisták voltak, hanem az is, hogy – rádöbbenve a totalitárius rendszer és a Szabad Nép által elkövetett bűnökre – pár év alatt kiábrándultak a kommunista párt akkori vezetőiből. Eltávolodtak vagy eltávolították őket a Szabad Néptől, majd demokratikus meggyőződésű, plurális politikai keretekben gondolkodó értelmiségiekké váltak. A XX. századi Magyarországon tipikusan baloldali vagy szélsőbaloldali értelmiségi életpálya az övék: a „kommunizmus építésével” egy megvalósíthatatlan álmot kergettek az emberiség áldozatos megmentőinek szerepében, majd fokozatosan számukra is elkövetkeztek az „ébredés”, a kiábrándulás évei. A Rákosi-féle irányvonallal szemben idővel a Nagy Imre-féle szárny mögött sorakoztak föl, ebben az értelemben nem kis szerepet játszottak az 1956-os forradalomhoz vezető folyamatok alakításában, majd magában a forradalomban is.

Ebben a tanulmányban áttekintést adok a Szabad Nép történetéről, a diktatúrában betöltött szerepéről, valamint az újság meghatározó munkatársainak tevékenységéről.

A Szabad Nép működése

A második világháború lezárása utáni években – az egyre szűkebb keretek közé szorított, s a kommunista diktatúra éveiben teljes mértékben fölszámolt

sajtószabadság ellenére – nem kevés újság volt jelen a magyarországi lappiacon: így a Népszava, a Szabad Szó, a Kis Újság, A Reggel, a Független Magyarország, a Világ, a Kossuth Népe, az Új Szó, a Magyar Nemzet, a Világosság, a Haladás, a Fáklya vagy a Friss Újság.

De ezek közül egyik sem gyakorolt akkora hatást a nyilvánosságra – s így közvetlenül a mindennapi belpolitikai eseményekre –, mint a Szabad Nép. Évtizedekre fogalomként váltak az úgynevezett Szabad Nép félórák, amelyek keretében a dolgozó nép a műszak alatt az újságot olvasta: a dolgozóknak magyarázniuk, kommentálniuk kellett az aznapi Szabad Népben megjelent fontosabb írásokat. De a Szabad Nép ahhoz is eljutott, aki nem tudott olvasni: falvakban gyakorta előfordult, hogy az írástudatlan parasztoknak felolvasást tartottak a lap cikkeiből.

A Szabad Nép szerkesztősége a főváros VIII. kerületében, a József körút 5. szám alatt működött. A kommunista párt hivatalos lapjának első száma – nem számítva az 1942-től rendszertelenül és illegálisan terjesztett számokat – 1945. március 25-én került a standokra, s ezekkel a szavakkal adta tudtul a programját: „A legális Szabad Nép most folytatja munkáját a munkásosztály felszabadításáért és a demokráciáért... Az MKP éles fegyvert ad ezzel a munkásmozgalom és a demokratikus Magyarország kezébe. Meg kell tanulni harcolni vele.”¹ A kommunista párt vezetőinek kezében a Szabad Nép valóban fegyverként működött: megtanultak harcolni vele.

A lap példányszáma meredeken ívelt fölfelé: 1948 októberében – a lap saját beszámolója szerint² – már 158 194 előfizetője volt, ebből 68 327 üzemi, 48 062 budapesti és 41 805 vidéki előfizetés. Az előfizetők száma október 22-re már 212 927-re nőtt. Ez utóbbi adat ugyancsak a Szabad Nép saját közlésén alapul az 1948. október 22-i számból, így annak valóságtartalma vitatható, vagy legalábbis nehezen ellenőrizhető.

Megbízható, párthű elvtársakat állítottak az újság élére: a főszerkesztő Révai József, a kipróbált, Moszkvát megjárt káder lett, felelős szerkesztője pedig a hazai illegális mozgalom egyik tagja, az ideológiailag is képzett Horváth Márton. 1945-ben már az újság munkatársai között találjuk a már említett Gimes Miklóst, Losonczy Gézát, Tardos Tibort és Vásárhelyi Miklóst, 1946-ban csatlakozott a szerkesztőséghez Méray Tibor, 1947-től pedig Kende Péter, Kornai János és Lőcsey Pál.

A munkatársak zöme huszonéves, legfeljebb harmincas fiatalember volt, csekély – vagy szinte a nullával egyenlő – újságírói tapasztalattal. Ennek ellenére a fiatalok gyors szakmai karriert futottak be: 1949-ben az akkor 21 éves Kornai János már a gazdasági rovat vezetője, az ugyancsak 21 éves Kende Péter pedig a

¹ Szabad ország – erős munkásmozgalom. Losonczy Géza cikke. Szabad Nép, 1945. március 25.

² Javítsuk a sajtómunkát – túlszámalyuk a célt. Vásárhelyi Miklós cikke. Szabad Nép, 1948. október 7.

külpolitikai rovatot vezet. Hozzájuk képest az 1949-ben 32 éves Vásárhelyi Miklós már „nagy öregnek” számít, óriási tekintéllyel és befolyással. Hogyan beszél az indulás éveiről később Vásárhelyi Miklós?

„1945 tavaszától kezdve a Szabad Nép, a pártlap munkatársa voltam (később a szerkesztőbizottságnak is tagja lettem), s ily módon naponta találkoztam Révai-val, a Politikai Bizottság ideológiai, agitációs és propagandaügyekben illetékes tagjával. Nézeteknek ismeretében elmondhatom, hogy '45-ben és részben '46-ban a pártnak az volt a stratégiája, hogy hosszú ideig tartó demokratikus küzdelemre kell berendezkednünk, s ennek során kell majd magunkhoz vonzanunk a magyar lakosság többségét. Ezért is szántak olyan fontos szerepet a lapunknak, s ezért töltött Révai egész napokat a szerkesztőségben írással, vezércikkírással és a mi irányításunkkal. Ebben az időszakban azt gondoltuk, hogy a legfontosabb a propaganda, hiszen ezzel nyerhetjük meg az embereket, ennek révén győzhetjük meg őket arról, hogy a nép pártja vagyunk, s hogy tevékenységünk a nemzet javát szolgálja.”³

A sajtószabadságról Magyarországon 1946-ban született törvény a gondolat és vélemény szabad nyilvánítását „a természetes és elidegeníthetetlen jogok” közé sorolta. Az 1949-es alkotmány – az 55. paragrafusban – már árnyaltabban fogalmazott: „A Magyar Népköztársaság a dolgozók érdekeinek megfelelően biztosítja a szólásszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot.” Vagyis: a pártállam a dolgozók érdekeire hivatkozva éppen a sajtószabadságot korlátozta. S e korlátok közé szorított sajtószabadságban a Szabad Nép korlátlan propagandisztikus hatalomra tett szert. A vezércikkeket és a fontosabb politikai beszámolókat, tudósításokat fűtő ideológiai elkötelezettség természetes egy pártlap esetében, ezen nincs mit csodálkozni. De szembetűnő az újság militáns, fenyegető, a kommunistáktól eltérő politikai meggyőződést vallókkal szemben kegyetlen és gyalázkodó stílusa. Az újságcikkek – különösen a koncepciós Rajk-per idején – hemzsegnek a politikai ellenfelek iránt érzett gyűlölet és megvetés felhangjaitól: a Szabad Nép kíméletlen, süvöltő türelmetlenséggel követelte és sürgette a halálos ítélet kiszabását Rajk Lászlóra és vádlott-társaira. A lapnak az ugyancsak koncepciós Mindszenty-per során megjelentetett írásaiban a tárgyalóteremben ülő tudósító – jelesül Vásárhelyi Miklós – olyan kifejezéseket használ a vádlott hercegprímással kapcsolatban, mint „szánalmas féreg”, „riadt gonosztevő” és „leleplezett Tartuffe”.⁴

A militáns hangütés aligha volt olvasói elvárás az újságírókkal szemben. A különböző visszaemlékezésekben, interjúkban és memoárokban a lap több vezető munkatársa arról számolt be: olyan sokat dolgoztak, hogy ők, akiknek az or-

³ Megjelent: Életrajz – olaszul. Federigo Argentieri interjúja Vásárhelyi Miklóssal. Ford. Betlen János (részletek). In: Vásárhelyi Miklós: Ellenzékben. Szerk. Tóbiás Áron. Bp., Szabad Tér Kiadó, 1989, 32–41, 46–48, 56–63.

⁴ Egy legenda vége. Vásárhelyi Miklós cikke. Szabad Nép, 1949. február 6.

szág mindennapjairól kellett beszámolniuk, a mindennapokban paradox módon alig-alig találkoztak a valós élet konfliktusaival, és az emberek valós problémáival. Ezzel kapcsolatban visszaemlékezéseiben Kornai János azt írja: „*A hajszolt munkatempó szinte hajnaltól éjszakáig a szerkesztőség irodáiba zárt be, nem éltem a többi ember mindennapos életét, nem nyomasztottak a többiekéhez hasonló hétköznapi gondok, alig találkoztam mással, mint akivel a szerkesztőségi munka során kapcsolatba kerültem. Mint jó marxistához illik, a termelésre figyeltem, és nem a fogyasztásra. Ha a magam tapasztalatából nem is igen érzékelhettem, de azért kaptam jelzéseket az ellátási hiányosságokról és az ebből keletkező elégedetlenségről. E jelzések azonban nagyon visszafogottak voltak, és nekem nem volt fülem a halk és távoli morgás meghallására. Bizonyára voltak a környezetemben olyanok, akik – ha látták is a súlyos visszasságokat – óvakodtak attól, hogy azokról velem őszintén beszéljenek.*”⁵

Az újságírók a hétköznapiaktól elzárta, a pártközpont mindenható irányítása alatt, előkelő „elefántcsont-toronyban” tevékenykedtek. Az újság munkatársai nem újságíróként, hanem pártmunkásként dolgoztak: elsősorban voltak hitű kommunisták, s csak másodsorban hírlapírók. A Szabad Nép nem – ahogy ma mondanánk – „szerióz” politikai napilap volt, hanem a Magyar Kommunista Párt s később a Magyar Dolgozók Pártjának szócsöve, legfőbb propagandaeszköze, így az ott dolgozók a kommunista párt tagjaiként üzték hivatásukat, vagyis „harcosokként” az új haza felépítésének „frontján”. Ott kellett helyt állniuk, ahová a pártvezetés állította őket, márpedig egy elkötelezett párttag számára nem létezhetett nagyobb erő a pártfegyelemnél. Rájuk is érvényes volt a Magyar Dolgozók Pártjának 1948. június 13–14-én szövegezett programnyilatkozata, amely a pártfegyelemmel kapcsolatban így fogalmazott: „A Magyar Dolgozók Pártja szervezeti téren a demokratikus centralizmus alapján áll. Politikai irányvonalát szabad megvitatás útján alakítja ki. A párt vezető szerveinek határozatait azonban az alsóbb szervek és a párttagság köteles végrehajtani, a kisebbség a többségnek aláveti magát. A párt: harci párt, szigorú fegyelemmel, egységes politikai irányvonallal, egységes ideológiával, egységes vezetéssel. Nem tűr soraiban frakciózást, opportunistá megalkuvást a munkásosztály és a népi demokrácia ellenségeivel. Következésképpen küzd a marxizmus-leninizmus világnézetétől, elvi politikájától való bármely elhajlás, a reakciós-tökés ideológia mindenfajta behatolása ellen a párt, a munkásosztály, a dolgozók soraiba. Megköveteli tagjaitól a példaadó erkölcsi magatartást, megtisztítja sorait a korrupció, önérdéküket hajhászó, a néptől idegen elemektől.”⁶

A pártfegyelem kérdésével külön fejezetben foglalkozik a Magyar Dolgozók Pártjának szervezeti szabályzata is, amelyben ez olvasható: „(...) 47. *A Magyar Dolgozók Pártja csak akkor teljesítheti feladatát, ha a párt maga a fegyelmezett-*

⁵ Kornai János: A gondolat erejével. Osiris Kiadó, Budapest, 2005. 67.

⁶ A Magyar Dolgozók Pártja határozatai, 1948–1956. Napvilág Kiadó, 1998. 32.

ség és a szervezettség megtestesülése. A pártban vasfegyelem van, melynek minden egyes párttag és pártszervezet köteles alávetni magát. A vasfegyelem a pártban nem zárja ki, hanem feltételezi az alárendelés tudatosságát és önkéntességét, mert csak tudatos fegyelem lehet igazi vasfegyelem. A fegyelem a pártban az akarat egységével, a párt összes tagjainak teljes és feltétlen cselekvési egységével valósítható meg. A Magyar Dolgozók Pártja csakis a megalkuvó, fegyelmezetlen elemek ellen vívott engesztelhetetlen harc útján őrizheti meg sorainak egységét és fegyelmezettségét. 48. A pártban nincs helye semmiféle külön csoportosulásnak vagy frakciónak, mert a csoportosulások és frakciók aláássák a párt egységét és harckészségét. Aki a párton belül frakciót szervez vagy ilyenben részt vesz, aki lazítja vagy megbontja a párt fegyelmét, azt mint ellenséget a párt soraiból el kell távolítani (...).⁷

Mi a magyarázata annak, hogy több nyelven beszélő, európai műveltségű, olvasott emberek egy haladónak hitt eszme szolgálatában gyűlölködő és kirekesztő gondolkodású, saját magukat tévedhetetlennek hitt pártharcosokká válnak? Miért váltak ennyire elvakulttá az egyébként intelligens, művelt, olvasott emberek? Anyagi megfontolások vezérelték őket? Lehettek a szerkesztőségben olyanok, akiket a központi lap újságíróinak járó privilégiumok vonzottak. Ilyen volt a vezető munkatársak számára kiutalható szolgálati lakás – Kornai János 1952-ben háromszobás rózsadombi lakást kapott –, nyaralás a pártközpont üdülőiben; az átlagosnál magasabb fizetés; üzemi étkezde, ahol a nagyobb országos ételmezési problémák idején is megfelelő volt az ellátás; valamint jogosultság az elit számára fenntartott Kútvölgyi Kórház szolgáltatásaira. De az újság elhivatott munkatársai közül – s ez a visszaemlékezésekből egyértelműen kiderül – sokan egyáltalán nem törődtek a javadalmazással. A legtöbb hithű kommunistához hasonlóan ugyanis úgy vélték, hogy ők a világtörténelem addigi legigazságosabb benedezkedésének kiválasztott élharcosai, akik napról napra közelebb juttatják a népet a tökéletes világrend boldog megvalósulásához. Kiválasztottság-tudat és tévedhetetlenség – ez jellemezte a gondolkodásmódjukat, s nem vették észre, hogy saját maguk is egy szektás-vallásos révületű, szélsőséges meggyőződés áldozatai. Hogyan emlékezik erre az időszakra a lap két egykori munkatársa, Aczél Tamás és Méray Tibor?

„A Szabad Nép újságíró-gárdájának jelentős része napi 14-16 órát dolgozott, szívvel-lélekkel, jóformán nem is élt, nem szórakozott, egyikük-másikuk éveken át szabadságát sem vette ki, csakhogy minél teljesebben, minden zökkenő és fennakadás nélkül szolgálhassa azt az ügyet, amelyet szentnek és felemelőnek tartott. Nemcsak azt fogadták el, ami a »nagy hazugságok« soraiba tartozott: a Rajk-pert és a Tito-ügyet, a Sztálin-imádatot és Rákosi-mítoszt (ez szinte természetesnek számított), de olyan »apróságokat« is, amelyekről tudták, hogy torzak és torzítók, de úgy vélték, hogy az »ügy érdekében« szükség van rájuk. Éveken át rend-

⁷ I. m. 41.

szerez gyakorlat volt például, hogy ha a Meteorológiai Intézet május elsejére esős időt jelzett, akkor ezt át kellett írni az előző napi jelentésben: május elsején a tömegfelvonulások idejére a tudomány csak napfényt és derűt jelezhetett.”⁸

Ha meg is fogalmazódtak bennük kételyek a párt módszereivel kapcsolatban, az ország vitathatatlan eredményei elfeledtették velük az aggályokat.

S a gazdasági eredmények láttán akár érthető is lehet, hogy egy baloldali, sőt szocialista meggyőződésű értelmiségi fiatalember a negyvenes évek végén (amikor – elsősorban a kontinentst háborúba sodró jobboldali rezsimiek elleni fellépésként – egész Európában komoly balratolódás volt megfigyelhető) a kommunista rendszer lelkes hívévé vált. Az ország teljesítménye valóban lenyűgöző volt: a háborús pusztításból rohamtempóban felépült Magyarországon az 1948-ban még mintegy ötszázezres munkanélküliség néhány év alatt szinte teljesen megszűnt: a „vas és acél országában” kiemelt ágazatnak minősített iparban foglalkoztatott nők száma az 1950-es évek első felében elérte a 370 ezret, szemben az 1938-ban mért 172 ezerrel. Ugyancsak a kommunisták hatalmát legitímálta az a tény, hogy 1953-ra három év alatt harminc százalékkal nőtt az egy főre jutó nemzeti jövedelem. Az első öt éves terv időszakában 67 milliárd forint fejlesztés történt a gazdaságban, igaz, ennek jelentős részét a bányászatba, a kohászatba, a gépiparba fektették be, a mindenáron való nehézipari fejlesztések jegyében. Ennek meg is lett az eredménye: az ipar egy évre vetített növekedési üteme 1953-ban már húsz százalékos volt, az ipari termelés a második világháborút előtti utolsó békeévhez képest a háromszorosára nőtt, a nyersvastermelés megkétszereződött.

Ezekről az eredményekről a Szabad Nép kollektívája győzelmi himnuszokhoz hasonló tudósításokban számolt be, hallgatva arról, hogy a nehézipari fejlesztésekhez képest az agrárium súlyos károkat szenvedett el az erőszakos téesszesítés, a tagosítás, a parasztbirtokosok megfélemlítése és üldözése, az erőszakos kollektivizálás, a háborús rekvirálásokhoz hasonlatos begyűjtések vagy a mezőgazdasági adóterhek növekedése miatt. Ennek következtében a megművelt területek aránya az 1950-es évek közepére két évtized alatt nagymértékben csökkent – az utolsó békeévben 9,6 millió volt, 1956-ban már csak 9,1 millió –, amivel élesen állt szemben egy másik adat: a termelészövetkezetek száma megtízszereződött, s az erőszakos úton toborzott téesztagok száma csaknem elérte a 400 ezret.

A Szabad Nép cikkei a kommunista párt kommunikációjának szóhasználatát, a párthatározatok agyonkozmetikázott, de annál riasztóbb kifejezésmódját tükrözték. Mindennaposak voltak a hatalom első számú vezetőinek – Rákosi Mátyásnak vagy Gerő Ernőnek – a szerkesztőségbe intézett telefonhívásai, amelyekben a „négyesfogat” tagjai a véleményüket mondták el egy-egy cikkről, vagy utasításokat adtak bizonyos témák feldolgozására. Az újság természetesen

⁸ Aczél Tamás – Méray Tibor: Tisztító vihar. Big Pen Publishing Company, London, 1959. 242.

szó szerint közölte a párt fontosabb határozatait, közleményeit, amelyeket nemegyszer Rákosi Mátyás személyesen fogalmazott. A Szabad Nép közölte azt a cikket is, amelyben Rákosi a később országszerte elhíresült szófordulatot használja: „Fokozni kell az éberséget.”⁹ A diktátor aligha gondolta, hogy a reformszellemiségű kommunista újságírók megfogadják a tanácsát, s valóban fokozzák az éberséget – csakhogy éppen övele szemben...

A kiábrándulás

A legfelsőbb politikai vezetés által kézi vezérléssel működtetett lap természetesen együtt változott a pártvezetéssel: 1953 nyarára, Rákosi első bukásakor – az úgynevezett Nagy Imre-vonal megerősödésével – szelődött a Szabad Nép hangja is. A Központi Vezetőség 1953 júniusában szakított a Rákosi-féle személyi kultuszra alapozott politikával, és új irányvonalat jelölt ki. Ezzel új szakasz kezdődött a Szabad Népnél is, ahol az 1954–1956-os esztendő volt az „ébredés éve”. A gyűlölködő és kirekesztő gondolkodású, saját magukat tévedhetetlennek hitt újságíró-pártharcosok akkor váltak demokratikus meggyőződésű, független, józan gondolkodású értelmiségiekké.

A leglátványosabbak közül való volt Vásárhelyi Miklósnak a rezsimből való kiábrándulása. Ennek az az oka, hogy meghatározó szerepet játszott a Szabad Népnél, a lap egyik vezető munkatársa volt, s Vásárhelyi a személyes fejlődésében és közéleti tevékenységében nagy utat tett meg addig, míg a késő Kádárrendszerben a demokratikus ellenzék egyik emblemikus figurájává, majd a Történelmi Igazságtétel Bizottsága alapító elnökévé vált. Vásárhelyi Miklós meggyőződéses jobboldaliként – 18–19 éves korában – az olasz fasiszta párt tagja volt, később kommunistaként itthon Rákosi Mátyás egyik kedvencévé (külföldi állami kiküldetéseken többszöri személyes megbízottjává) vált, majd a mártír miniszterelnök, Nagy Imre mellé állt, hogy az élete hátralévő évtizedeiben – haláláig – a demokrácia megteremtésének egyik harcosa, az emberi és polgári jogok hazai kivívásának egyik fáradhatatlan szószólója legyen.

1954 októberében a Szabad Nép kollektívája már a Lapkiadó Vállalat belső, háromnapos gyűlésen támadja a pártvezetőséget és a lap szerkesztőit. (A „Szabad Nép lázadása” néven elhíresült sajtótörténeti eseményről kiváló leírást ad Aczél Tamás és Méray Tibor már idézett műve.¹⁰) Ezen a tanácskozáson a lap több munkatársa azt adja elő, hogy a Szabad Nép hasábjain folyó hazudozást többé nem lehet eltűníteni, mert a lap meghamisítja a tényeket, alapvetően hazug információkat közöl az ország valódi helyzetéről. Az újságírók taggyűlése pár

⁹ Trockista kémcsoport leleplezése. A Központi Vezetőség és a Központi Ellenőrző Bizottság közös határozata Rajk László és Szőnyi Tibor kizárásáról a pártból. Szabad Nép, 1949. június 16.

¹⁰ Aczél Tamás – Méray Tibor: Tisztító vihar. Big Pen Publishing Company, London, 1959. 247.

nap alatt beszédtemává válik a fővárosban, a tanácskozáson készült jegyzőkönyvet sokszorosítva terjesztik nemcsak a különböző szerkesztőségekben, de még a pártfőiskolán is. A pártvezetés természetesen bosszúért kiáltott: a lap teljes szerkesztőbizottságát meghallgatásra magához rendelte a Központi Vezetőség, amely – miután Rákosi Mátyás a Szovjetunióban tartózkodott – Farkas Mihály elnökletével meghallgatta az újságírókat, majd kötelezte őket, hogy gyakoroljanak „önkritikát”, s vonják vissza a pártvezetést és a lapszerkesztést érintő bírálatokat. Erre az újságírók nem voltak hajlandók. Erre a megtorlás nem maradt el: elbocsátották a laptól Kende Pétert, Kövesi Endrét és Szilvási Lajost, leváltották a szerkesztőbizottságból Méray Tibort, s pártbüntetésben részesítették Horváth Mártont, a szerkesztőbizottság vezetőjét, mert nem szállt szembe kellő eréllyel a „lázdókkal”. Ahhoz képest, hogy korábban ennél jelentéktelenebb „kihágásokért” is halál vagy börtön járt, a „lázdó kommunisták” elég könnyen megúszták. Igaz, nem szabad elfelejteni, hogy ebben az időszakban Nagy Imre a miniszterelnök – de már nem sokáig.

A „moszkovita” irányzat hamarosan újra magához ragadja a hatalmat, s Nagy Imrét 1955-ben eltávolítják a hatalomból. Ezután elkezdődött a Rákosi Mátyás politikájával szembeszegülő értelmiségiek, újságírók megregulázása is: a Magyar Nemzet kommunista alapszervezetének 1955. májusi taggyűlésén Gimes Miklós, a Szabad Nép volt munkatársa azt a kérdést teszi föl nyilvánosan, hogy miután bebizonyosodott Tito ártatlansága, akkor miért késik az úgynevezett titoista ügynökök, a kivégzett Rajk László és társai rehabilitációja? A fölshólalás miatt Gimes Miklóst a pár nap múlva összeülő pártbíróság kizárta a pártból, akárcsak a Gimessel egyetértő hangú beszédet mondó Fazekas György újságíró és Vásárhelyi Miklóst.

Ilyen előzmények után érthető, hogy a párt hiába helyezte a Szabad Nép szerkesztőségébe régi, kipróbált, kommunista élharcosokat – akik korábban csak az újságosnál láttak napilapot¹¹ –, hogy szedjék ráncba az engedetlen kollektívát, a kiszabadult szellemet nem lehetett visszagyömöszölni a palackba. Az 1956-os forradalom előtti hónapokban, hetekben éppen a Szabad Nép volt az, amely a változást követelte. Elhíresült a napilap 1956. október 23-án megjelent vezércikke, amelyben az olvasható: „Jó ez az áradás? Jó ez a tüzes lelkesedés? Valljuk be, hogy az elmúlt évek elszóktattak bennünket az ilyen tömegmegnyilvánulásoktól. A szektarianizmus, a sztálini hibák eltompították bennünk a fogékony-ságot az elementáris erővel megnyilatkozó tömeghangulat, a tömegmegmozdulás iránt, s ma is akadnak, akik nem tudván szabadulni a régi beidegződésektől, aggodalommal és bizalmatlansággal tekintenek ifjúságuk gyűléseire. Pártunk és lapja, a Szabad Nép odaáll az ifjúság mellé, helyesli ezeket a gyűléseket, és sok sikert kíván a fiatalság okos, alkotó tanácskozásaihoz”.¹²

¹¹ Matusek Tivadarról és Kukucska Jánosról van szó.

¹² Új, tavaszi seregszemle. Szabad Nép, 1956. október 23.

Mindez azonban nem feledtette el az emberekkel azt, hogy ez a lap volt a gyűlölt kommunista párt hazug szócsöve éveken át. Október 23-án este feldühödött tömeg ostromolta meg Szabad Nép székházát. A lap a forradalom napjaiban rendszertelenül jelent meg, hogy október 31-én végleg megszűnjön. November elsején a Kádár János vezetésével újjáalakult munkáspárt lapja már egy másik fejléccel jelent meg, amelynek már ez volt a címe: Népszabadság.

A vezető munkatársak

Gimes Miklós (1917–1958) újságíró, politikus

Unitárius hitre tért, asszimiláns zsidó családból származott. Budapesten érettségizett, a szegedi egyetem orvostudományi karára járt, de a tanulmányait félbehagyta, és Auróra néven kisvállalatot alapított. 1942-ben csatlakozott az illegális kommunista mozgalomhoz, 1944-ben megszökött a munkaszolgálatból, és jugoszláv partizánokhoz menekült. 1945-ben tért vissza a fővárosba, belépett a kommunista pártba, és egy ifjúsági lapnál helyezkedett el. Rövidesen a Szabad Nép munkatársa, majd külpolitikai rovatvezetője lett, és az újság kulturális-ideológiai arculatának egyik alakítója volt. Az 1953. júniusi fordulat után távolodott el a Rákosi-féle vonalról, 1954-től tudósítóként Zürichben, Berlinben és Párizsban dolgozott. 1955-ben már a Magyar Nemzetnél dolgozott. A szerkesztőség 1955. májusi kommunista taggyűlésén Rajk László rehabilitálását és a bűnösök felelősségre vonását követelte, ami miatt kizárták a Magyar Dolgozók Pártjából, de 1956 nyarán visszavették. A Nagy Imre-csoport egyik radikális tagja volt, antisztalinistaként elutasította az egypártrendszert. A forradalom kitörése után újra a Szabad Népnél dolgozott, október 27-én megjelentette – a szintén újságíró Kende Péterrel (róla lásd később) együtt – a Magyar Szabadság, novemberben pedig az Október Huszonharmadika című lapot. A szovjet csapatok bevonulása után nem ismerte el a Kádár-kormányt, és sztrájkokat szervezett ellene, ezért december 5-én letartóztatták. A Nagy Imre-per harmadrendű vádlottjaként a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés és egyéb bűncselekmények vádjával halálra ítélték, és kivégezték.

Horváth Márton (1906–1987) politikus, szerkesztő

Budapesten született, 1926-ban beiratkozott a József Nádor egyetem építészmérnöki karára, de a tanulmányait megszakította. 1931-ben lett a Kommunista Magyarországi Pártjának tagja, 1932-ben lakbésztrájkok szervezése miatt letartóztatták, és vizsgálati fogság után néhány hónapra internálták. 1935-ben ismét letartóztatták, és a Vasas című szakszervezeti ellenzéki lap szerkesztéséért 12 évi börtönrre ítélték. 1937-ben – apja közbenjárására – 5 évre csökkentették büntetését. 1940-ben szabadult, ezután illegalitásban élt (mivel Budapestről kitiltották), röpiratokat nyomtatott és terjesztett. 1942-től az illegális Szabad Nép

munkatársa és egyik szerkesztője. 1942 tavaszán másokkal együtt ismét letartóztatták, és 12 évi börtönbüntetésre ítélték. 1944. márciusban – színlelt betegsége miatt – büntetését megszakították. 1944 nyarán kapcsolatba lépett a Békepárttal, tagja lett a párt Központi Bizottságának, ő tartotta a kapcsolatot a Katonai Bizottsággal. Ezután ismét letartóztatták, Németországba akarták szállítani, de megszökött. 1945-ben az MKP Központi Vezetősége propaganda osztályának vezetője, 1945–1950 között a Szabad Nép felelős szerkesztője, 1945–1956 között az MKP, majd MDP Központi Vezetőségének tagja. 1950–54-ben a Szabad Nép szerkesztőbizottsági tagja és az MDP Központi Vezetősége agitációs és propaganda osztályának vezetője, 1954-től 1956 októberéig ismét a Szabad Nép felelős szerkesztője. 1956–57-ben a Magyar Munkásmozgalmi Intézet munkatársa, 1957–60-ban a Petőfi Irodalmi Múzeum, 1960–63-ban a Hunnia Filmstudió, 1963–66-ban ismét a Petőfi Irodalmi Múzeum igazgatója, 1966-ban vonult nyugalomba.

Kende Péter (1927) újságíró, politológus, szociológus, egyetemi tanár

1947-től a Szabad Nép munkatársa, 1949-től külpolitikai szerkesztője, a szerkesztőség párttitkára, de reformszemléiségű megnyilatkozásai miatt 1955-ben elbocsátották a laptól. 1956-ban a Magyar Szabadság, majd az illegális Október Huszonharmadika egyik szerkesztője Gimes Miklóssal együtt. 1957-ben Párizsba emigrált, Franciaországban csaknem negyven évig dolgozott társadalomtudósként, elsősorban a szovjet blokk kutatójaként. 1959–1964 között a brüsszeli Nagy Imre Intézet főmunkatársa, 1962–1988 között a párizsi Irodalmi Újság szerzője, 1970–1974 között a nanterre-i Paris-X. Egyetem tanára, 1975–1978 között az Aix-Marseille III. Egyetemen tanít, majd oktat a párizsi Társadalomtudományi Főiskolán 1979-től 1991-ig. Közreműködött több francia folyóirat munkájában, így az Esprit, a Contrepoint, a La Nouvelle Alternative és a Commentaire-éban. 1978-tól 1991-ig a Magyar Füzetek alapító szerkesztője. 1989-től az 1956-os Intézet társelnöke, 1993 óta a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja. 1993-ban kutatási igazgatóként ment nyugdíjba a Centre National de la Recherche Scientifique-nál.

Kornai János (1928) újságíró, közgazdász, egyetemi tanár

1947 és 1955 között a Szabad Nép gazdasági ügyekkel foglalkozó munkatársa, később rovatvezetője, 1955-től 1958-ig a Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézetének munkatársa. Később a Textilipari Intézetben dolgozik, majd az MTA Számítástechnikai Központjának osztályvezetője 1967-ig, majd az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének gazdasági szabályozáseméleti osztályát vezeti. Nemzetközileg elismert közgazdasági szaktekintéllyé vált, az állampárti gazdasági rendszer egyik szakértője, a Collegium Budapest egyik alapítója.

Losonczy Géza (1917–1957) újságíró, politikus, államminiszter

Debreceni egyetemi tanulmányai alatt kapcsolódott be a munkásmozgalomba. 1935–1936-ban az egyetemi Márciusi Front egyik vezetője, a Tovább című lap szerkesztője. 1939-től a Kommunisták Magyarországi Pártjának tagja, 1940-től a Népszava munkatársa, 1945-től a Szabad Nép belpolitikai rovatvezetője. 1948-tól államtitkár a Népművelési Minisztériumban. A Rajk-perben hamis vádak alapján börtönbe került, 1954-ben szabadult, és a Magyar Nemzet főmunkatársa lett. Miután Nagy Imrét Rákosiék megbuktatták, Losonczy jelentős szerepet töltött be az ellenzéki kommunisták mozgalmában mint a Petőfi Kör egyik szervezője, az úgynevezett „író-memorandum” egyik megfogalmazója. A forradalom után Nagy Imre – október 30-án – államminiszterré nevezte ki, november 4-én a jugoszláv követségen kapott menedéket a családjával. Ő lett volna a Nagy Imre-per másodrendű vádlottja, de a tárgyalás előtt a börtönben meghalt.

Lőcsei Pál (1922) újságíró, szociológus

Békéscsabán született, 1940–1944 között lakatossegédként dolgozott. 1944-ben részt vett a fegyveres ellenállásban. 1945–1947 között a Viharsarok című lap újságírója, majd a Magyar Alföld felelős szerkesztője. 1947–1954 között a Szabad Nép munkatársa, az ideológiai rovat vezetője. 1954 decemberében a politikai vezetés bírálata miatt eltávolították a laptól. 1955 májusában csatlakozott a Nagy Imre körül kialakult pártellenzékhez. 1954–1956 között a Lenin Intézetben tanult. 1956 októberében a Magyar Szabadság című lap egyik alapítója. 1957 januárjában letartóztatták, 1958-ban nyolc év börtönbüntetésre ítélték. 1962-ben szabadult. 1965–1982 között a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutatóintézetének munkatársaként elsősorban családszociológiai kutatásokat végzett. A nyolcvanas évek közepétől szamizdatpublikációi jelentek meg 1956 eszméi és céljai jegyében. 1988-tól politikai publicisztikákat és memoárokat közölt. 1988-ban a Történelmi Igazságtétel Bizottsága alapító tagja.

Méray Tibor (1924) újságíró

A Pázmány Péter Tudományegyetem magyar–latin szakán végzett, 1946-tól a Szabad Nép munkatársa, kulturális rovatvezetője, majd koreai, később berlini tudósítója. 1947–1948-ban a Csillag felelős szerkesztője, 1953–1954-ben az Írószövetség párttitkára. 1953-ban Kossuth-díjat kapott. 1954–1955-ben a Szabad Nép szerkesztőbizottságának tagja, a Nagy Imre körül kialakult pártellenzék tagja. 1954 októberében a Szabad Nép, majd 1955–1956-ban az Írószövetség párttaggyűlésein, illetve 1956. június 27-én a Petőfi Kör sajtóvitáján tett felszólalásaiban támogatta Nagy Imre politikáját, emiatt 1955-ben állásából elbocsátották. 1956-ban a Béke és Szabadság munkatársa. 1957-ben a megtorlás elől Jugoszlávián keresztül Párizsba emigrált, 1959–1963 között a brüsszeli Szemle munkatársa, 1962-től a párizsi Irodalmi Újság szerkesztője, 1971-től főszerkesz-

tője. Az emigrációban sokat tett az 1956-os forradalom örökségének ápolásáért. A PEN Exil párizsi csoportjának alelnökévé választották.

Révai József (1898–1959) politikus, miniszter, író, publicista

Budapesten született, kereskedelmi középiskolát végzett, majd Bécsben és Berlinben járt egyetemre. Diákkorában kapcsolódott be háborúellenes mozgalomba, részt vett Galilei-kör és a forradalmi szocialisták munkájában. 1917-ben a Ma és a Tett munkatársa. 1917-ben György Mátyással, Komját Aladárral és Lengyel Józseffel együtt kivált a Kassák-csoportból. Alapító tagja lett az 1918 őszén megalakult Kommunisták Magyarországi Pártjának, és munkatársa volt a Vörös Újságnak. A Tanácsköztársaság idején tagja volt a Budapesti Központi Munkástanácsnak. A Tanácsköztársaság bukása után emigrált, 1920-ban Bécsben a Proletár című hetilap, 1921-ben a Bécsi Vörös Újság, 1925-ben az Új Március munkatársa. Részt vett a KMP 1925-ben megrendezett első kongresszusán. 1928-ban megszervezte a Budapesten megjelenő illegális pártlapot, a Kommunistát. Álnéven megjelentek írásai a Szocialista Munkásban, a 100%-ban. 1930 elején részt vett a KMP II. kongresszusán, ahol ő tartotta a párt parasztpolitikájáról szóló beszámolót. 1930-ban letartóztatták, és 3 évi börtönre ítélték. A börtönben írta két nagy tanulmányát: Szabó Erin helye a magyar munkásmozgalomban; Marx és a magyar forradalom. Kiszabadulása után – 1934-ben – Prágába, majd a Szovjetunióba ment, 1937 elejéig a Kominternben dolgozott, részt vett a népfrontpolitika elméleti és gyakorlati kérdéseinek kidolgozásában. 1937–1939 között Csehszlovákiában a Dolgozók Lapja és a Magyar Nap munkatársa volt. Csehszlovákia német megszállása után újra a Szovjetunióban élt, a második világháborúban a Kossuth-rádió munkatársa volt. Részt vett a magyar hadifoglyok antifasiszta felvilágosításában, szerzője volt az Igaz Szó című antifasiszta hadifogolylapnak. 1944 őszén tért haza, először Szegeden dolgozott, majd tagja volt a debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlésnek és az államfői jogokat gyakorló háromtagú Nemzeti Főtanácsnak. 1945-től a Szabad Nép főszerkesztője 1950-ig, ugyanakkor országgyűlési képviselő, a Központi Vezetőség és a Politikai Bizottság tagja. 1949-től 1953-ig népművelési miniszter, 1953-ban felmentették a Politikai Bizottságból és a kormányban viselt tisztsége alól, és az Elnöki Tanács elnökhelyettese lett. 1956-ban ismét beválasztották a Politikai Bizottság tagjai közé, a forradalom leverése után az MSZMP Központi Bizottságának tagja.

Tardos Tibor (1918–2004) író, újságíró

Gyógyszerész-segédi diplomát szerzett Budapesten, majd Franciaországban folytatta iskoláit. Részt vett a francia ellenállásban, a második világháború után tért vissza Magyarországra. A Szabad Nép, majd a Szabad Ifjúság munkatársa lett, aktívan részt vett a Petőfi Kör munkájában. 1956-ban kizárták a Magyar

Dolgozók Pártjából. 1957 januárjában letartóztatták, koholt vádakkal másfél évre ítélték. 1963-ban Franciaországba emigrált, és 1989-ig csak francia nyelven publikálta írásait. Megkapta a francia Becsületrend lovagi fokozatát.

Vásárhelyi Miklós (1917–2001) újságíró, sajtótörténész, politikus

Fiumében született egy kikeresztelkedett magyar–zsidó polgári családban, az apja – aki banktisztviselő volt – 1929-ben úgy döntött, hogy családotul hazatelepül Magyarországra. Vásárhelyi Miklós a debreceni piarista gimnázium növendéke lett, majd érettségi után két évre Olaszországba költözött, ahol egyetemre járt, és belépett a fasiszta pártba. Visszatér Debrecenbe, ahol az egyetem diákjaként kerül kapcsolatba baloldali mozgalmakkal, a Márciusi Fronttal, a Szociáldemokrata Párttal és az illegális kommunista párttal is. 1939-től kezdve a Szociáldemokrata Párt tagja, s egyúttal az illegális kommunista párt titkos tagja, feladata a szociáldemokraták bomlasztása. A második világháború után a Szabadság, majd a Szabad Nép munkatársa, a bel-, majd a külpolitikai rovat vezetője. A Szabad Nép tudósítójaként részt vett 1946-ban a párizsi béketárgyalásokon, valamint 1948-ban az ENSZ New York-i ülésén. Vásárhelyi a párt szolgálatában végzett tevékenységét később megbánta, és a kommunista újságíró-társadalomban az elsők egyikeként csatlakozik Nagy Imréhez. 1949-ben elbocsátották állásából, 1950-ben a Magyar Rádió igazgatója, 1951–52-ben a Művelt Nép felelős szerkesztője, majd 1954-ig a Hungary-Vengrija főszerkesztője. 1953 után a Nagy Imre körül kialakult pártellenzék aktív tagja. 1954 májusától 1955 áprilisáig a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnökhelyettese, de a Rajk-per felülvizsgálatának követelése miatt elbocsátották állásából, és kizárták a pártból. 1956-ban a Nagy Imre-kormány sajtófőnöke. November 22-én a jugoszláv követségről a Nagy Imre-csoporttal együtt Romániába deportálták, ahol 1957 áprilisában letartóztatták. 1958 júniusában a Nagy Imre-perben öt év börtönbüntetésre ítélték; 1960 áprilisában amnesztiával szabadult. 1961-től a Képzőművészeti Kiadó lektoraként dolgozott, 1964-ben elbocsátották, ezért 1972-ig anyagbeszerző. 1965-től az Élet és Tudomány, majd 1972–1990 között az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa. 1973-tól a MAFILM dramaturgja. 1984-től az MTA-Soros Alapítvány Bizottságában Soros György személyes képviselője, 1988–1992 között a Történelmi Igazságtétel Bizottsága alapító elnöke. 1989. június 16-án búcsúbeszédet mondott Nagy Imre és mártírtársai temetésén. A Szabad Demokraták Szövetségének alapító tagja, 1990-től a párt Országos Tanácsának tagja. 1990-től 1994-ig országgyűlési képviselő, a külügyi bizottság tagja. 2001-ben hunyt el, az emlékére 2005-ben emléktáblát avattak szülővárosában.